

5. Чорны, К. Лявон Бушмар / К. Чорны // Зб. тв.: у 8 т. — Мінск: Маст. літ., 1973. — Т. 4. — С. 5–92.
6. Чорны, К. Лявон Бушмар / К. Чорны // Узвышша. — 1929. — № 8. — С. 5–29.
7. Чорны, К. Лявон Бушмар / К. Чорны // Узвышша. — 1929. — № 9–10. — С. 12–29.
8. Шмид, В. Нарративные трансформации: события — история — наррация — презентация наррации / Шмид, В. // Нарратология / В. Шмид. — М.: Яз. слав. культуры, 2003. — С. 146–186.

Вольга Барысенка (Мінск)

МЕТАФАРЫЧНАСЦЬ ВОБРАЗНАЙ СІСТЭМЫ РАМАНА МАКСІМА ГАРЭЦКАГА «ВІЛЕНСКІЯ КАМУНАРЫ»

Значэнне творчасці М. Гарэцкага для беларускай літаратуры сёння не выклікае сумнення, аднак не ўся ягоная мастацкая спадчына належным чынам прааналізавана і прачытана. Раман «Віленскія камунары» доўгі час выпадаў з поля ўвагі айчынных даследчыкаў. Ёсць на тое, натуральна, аб'ектыўныя прычыны: вельмі няпростыя для трактоўкі і вобраз галоўнага героя Мацея Мышкі, і жанравая прырода рамана. Безумоўна, творчасць аднаго з заснавальнікаў беларускай літаратуры М. Гарэцкага найперш належыць свайму часу, літаратуры 1920–1930-х гг. Пры гэтым спадчына гэтага выдатнага майстра слова надзвычай натуральна ўпісваецца ў кантэкст сучаснай літаратуры, асабліва ўлічваючы той факт, што сённяшнія даследчыкі вольныя ад абмежаванняў і стэрэатыпаў савецкай эпохі. У наш час можна аналізаваць творчасць М. Гарэцкага, карыстаючыся «меркай еўрапейскай», як казаў В. Ластоўскі.

Вельмі цікавымі і арыгінальнымі падаюцца навуковыя знаходкі даследчыцы творчасці М. Гарэцкага В. М. Губскай. Даследуючы наратыўную будову рамана, яна сцвярджае, што «Віленскія камунары» — адзін з першых у беларускай літаратуры поліфанічных раманаў з ускладненай наратыўнай будовай, у якім вылучаюцца элементы авантурнага рамана [1, с. 5]. В. М. Губская таксама падае арыгінальны, грунтоўны ў сваёй канцэптуальнай аснове, паслядоўны ў сцвярджэнні ўласных поглядаў аналіз спецыфікі вобраза Мацея Мышкі як прэзентатыўнага героя, звязаўшы яго з сусветным архетыпам трыкстара. Думка, безумоўна, смелая і арыгінальная.

Сапраўды, мастацкая сістэма М. Гарэцкага вельмі ўспрымальная, але ў той жа момант арыгінальная і самастойная. Творча засвойваючы літаратурна-мастацкія традыцыі, М. Гарэцкі асэнсоўвае іх у кантэксце свайго часу і развівае, па-свойму трансфармуе іх, ажыццяўляючы такім чынам пераемнасць у развіцці літаратуры.

У трактоўцы «Трыкстар Мышка» схопліваецца наватарства М. Гарэцкага, аднак яно, на маю думку, раскрываецца больш выразна праз зварот да стылістыкі абсурду, характэрнай для літаратурных навацый першай трэці ХХ ст. Вобраз галоўнага героя генетычна можа быць звязаны з творчасцю Францішка Багушэвіча. Мацей Бурачок — Мацей Мышка. Жыццёвыя перэпетыі наратараў Ф. Багушэвіча (Мацей Бурачок і Аліндарка) падаюцца праз тую ж прызму абсурду. Няма ва ўчынках героя М. Гарэцкага артыстызму і

тэатральнасці, якія так характэрныя для ахетыпу трыкстара. Ствараючы раман, М. Гарэцкі пераасэнсоўвае сутнасць рэвалюцыйных падзей, і, самае галоўнае, свае погляды на іх. Абсурд нечалавечага прыгнёту стварыў абсурдных герояў. Яны не могуць не змагацца за сябе, за саё права «людзьмі звацца», але змагаюцца яны зноў жа абсурднымі спосабамі. Думаецца, што тут мае месца так званая «аўтарская маска». І. С. Скарапанавы піша, што «гэта прынцып гульнявой рэалізацыі вобраза аўтара, які мае на ўвазе яго ўвядзенне ў тэкст у якасці травестыраванага аўтара-персанажа, што вагаецца паміж пазіцыямі генія/клоўна, ад асобы якога вядзецца апавяданне. Роля аўтарскай маскі цэнтральная/дэцэнтральная. З аднаго боку, яна служыць аб'яднальным пачаткам ...; з другога — забяспечвае пераадоленне адназначнай інтэнцыянальнай скіраванасці мастацкага выказвання як дзякуючы нестабільнасці вобраза аўтара-персанажа, так і дзякуючы яго самаіранізаванню і самапарадыраванню. ... Часта аўтар-персанаж надзелены аўтабіяграфічнымі рысамі, якія побач з травестыйным адлюстраваннем прыводзяць да падрыву аўтарытэту сказанага і скіроўваюць да шматсэнсоўнай інтэрпрэтацыі» [3, с. 72–73]. Нельга не прыгадаць і меткі, якія маюць героі на сваім абліччы: бацька Мацея з выбітым левым вокам, сам Мацей са скалечанай рукой, жонка Юзя са шнарам на ілбе. Героі як бы памечаныя. З аднаго боку, гэтыя калецтвы нават надаюць ім выгляд ахвяраў рэжыму, але чытач ведае пра зусім не гераічныя абставіны атрымання гэтых «узнагародаў лёсу». Зноў-такі, у абсурдных герояў і калецтвы абсурдныя. У такім жа крывым люстэрку і хвароба Мацея Мышкі, якую ён займае, працуючы на нямецкай лесасілцы. Гэтую хваробу — гемарой — не згадваюць пры далікатных паненках. Пры вялікім жаданні тут можна нават убачыць паралель з хваробай самога М. Гарэцкага, набытай у ссылцы. Але хутчэй біяграфічныя матэрыялы ўвайшлі ў мастацкі тэкст апасродкавана. Характар хваробы наратора можа выконваць важную сэнсавую ролю, быць яшчэ адным ключом да разумення гэтага вобраза. Менавіта гэтая хвароба не мае лагічнай неабходнасці ў перэпетых сюжэту, тут дарэчы былі б і зубны боль, і зламаная нага, і язва страўніка, пісьменнік жа, яўна не выпадкова, выбірае гемарой. М. Гарэцкі глядзіць на сваіх герояў, якія пакутуюць ад выбітага вока, крывой рукі, шрама-меткі ці гэтай далікатнай хваробы, і смяецца скрозь слёзы. (Ці як у М. Лермантава: «Все это было бы смешно, когда бы не было так грустно».)

У адпаведнасці з вышэйсказаным, варта весці гаворку пра тое, што ў рамане «Віленскія камунары» М. Гарэцкі яшчэ ў 1930-я гг., апырэджваючы свой час, пераасэнсоўвае ролю традыцыйнага класічнага вобраза аўтара.

М. Гарэцкі не выпадкова называе галоўнага героя — уяўнага аўтара Мышкам. Прозвішчы заўсёды былі пэўнымі візітнымі карткамі герояў пісьменніка. Мыш — важны вобраз славянскага і сусветнага фальклору. У казках мыш — адзін са шматлікіх трыкстараў-падманшчыкаў ці памагатых галоўнага героя. У народнай казцы мышка хвосцікам разбіла залатое мёртвае яечка, а замест яго курачка знесла простае — лепшае. Мыш ператварае мёртвае ў жывое. Яшчэ старажытныя грэкі ў маленькім шэрым звярку бачылі сімвал няўлоўнага імгнення, тонкую шчыліну, якая разбурае сон. Маленькай мышы

баяцца вялікія (сланы і людзі). А Мацей Мышка гатуе і есць (адзін з нямногіх) пацукоў. Пацукі дакладна вобраз адмоўны. Мышкі выжывуць пры любой уладзе, схаваюцца, абхітраць катоў і людзей. Пры гэтым, калі мышы пакідаюць дом — гэта вельмі дрэнны знак.

Гэтыя сэнсавыя назіранні дапамагаюць расшыфроўцы, пэўнай дэкадыроўцы псіхалагічнага партрэта ўяўнага аўтара і вельмі добра ўпісваюцца ў поліфанічнае гучанне рамана М. Гарэцкага.

Такім чынам, уключэнне ў актыўны літаратурны працэс рамана «Віленскія камунары» дазваляе прадэманстраваць эвалюцыю беларускага рамана: адносна класічнага жанравага канону, адносна жанравага сумежжа авантурнага рамана, меладрамы, гераічных прыгодаў, а таксама сацыяльнага рамана савецкай эпохі. Аналітычнае раскрыццё вобразна-выяўленчай спецыфікі рамана М. Гарэцкага «Віленскія камунары» ў кантэксце беларускай прозы 1920–1930-х гг. дае падставы для сцвярджэння тэзіса аб ускладненай наратыўнай структуры твора, таксама для ўдакладнення карціны гісторыі развіцця беларускай прозы ў цэлым. Раман «Віленскія камунары» стварыў прэцэдэнт шматграннага вобраза аўтара-наратара, які вырта разглядаць з пазіцый сучаснай тэорыі літаратуры, з выяўленнем архетыповых рысаў, а таксама элементаў, сугучных постмадэрнісцкаму вобразу «маска аўтара». Як тут не прыгадаць словы А. Разанава: «Літаратура развіваецца не лінейна, а пасоўваючыся ў папярэдняе, у мінулае, ушчыльняючыся, жывое шукае жывое, і новыя творцы знаходзяць пад напаставаннем 10-годдзяў, а то і 100-годдзяў, сваіх папярэднікаў, каб узаемадзейнічаць з імі, працягваючы іх, расці далей. Адтуль расці. Гэтак садоўнік, ходзячы па садзе, абразае на дрэвах засохлае голле, вяртаючы заўтрашнім атожылкам жывую аснову, вяртаючы сапраўднасць» [2, с. 223].

Літаратура

1. Губская, В. М. Феномен трыкстара ў рамане «Віленскія камунары» М. Гарэцкага / В. М. Губская // Роднае слова. — 2011. — № 11 (287). — С. 13–17.
2. Разанаў, А. Паляванне ў райскай даліне: Версэты. Паэмы. Пункціры. Вершаказы. З Вяліміра Хлебнікава. Зномы / А. Разанаў. — Мінск: Маст. літ., 1995. — 287 с.
3. Скоропанова, И. С. Русская постмодернистская литература: Новая философия, новый язык: монография / И. С. Скоропанова. — Минск: Институт современных знаний, 2000.